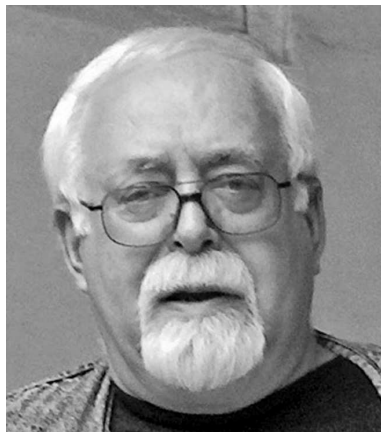

IN MEMORIAM

Ivan Božilov (1940.-2016.)

Iznenada i posve neočekivano zatekla nas je tužna vijest da je na jesen, 15. listopada 2016., u 77. godini, u svom rodnom gradu Sofiji, preminuo prijatelj i suradnik našeg Odsjeka, znanstveni istraživač i sveučilišni profesor dr. Ivan Božilov, koji je svojim ustrajnim i dugogodišnjim radom zadužio bugarsku historiografiju, obogaćivši je brojnim znanstvenim djela i radovima trajne vrijednosti. Ivan Božilov rodio se 29. srpnja 1940. u Sofiji, u kojoj je odrastao i završio osnovnu školu, te gimnaziju, nakon koje je na sofijskom Sveučilištu "Sv. Klement Ohridski" upisao i 1965. diplomirao studij povijesti. Zatim se uskoro zaposlio u Institutu za balkanistiku Bugarske akademije nauka (BAN) na mjesto upravitelja *Odjela srednjovjekovne povijesti Bugarske*. Kao mladi istraživač već se na početku svoje znanstvene karijere opredijelio za proučavanje srednjovjekovne povijesti Bizanta koju je istraživao, proučavao i specijalizirao na sveučilištima u Francuskoj, Grčkoj i Italiji. S tog je područja i doktorirao 1986. s temom: *Obitelj Asenevci – genealogija i prozopografija*. Svoje veliko znanje iz bizantologije prenosio je bugarskim, ali i stranim studentima kao gostujući profesor na pariškoj Sorboni (1977. i 1990.). Od 1989. do 1997. bio je član *Collegia directorum Fontium historiae medii aevi* u Rimu. U svojoj profesorskoj karijeri predavao je srednjovjekovnu povijest Bizanta, te bugarsku srednjovjekovnu povijest i kulturu, ponajprije na sofijskom Sveučilištu, zatim na Novom bugarskom Sveučilištu u Sofiji, te na Sveučilištu Sv. Ćiril i Metodije u Velikom Tarnovu. Nastavnu karijeru završio je na privatnom sveučilištu u Sofiji, predajući studentima svoj stari i njemu omiljeni predmet, bizantologiju i bizantski svijet. U svojem dugogodišnjem radu profesor Božilov je, uz redovna predavanja svojim studentima, usporedno gradio i izgrađivao svoj znanstveni put koji je obilježen istraživanjem i proučavanjem srednjovjekovne bugarske povijesti. S tog je područja objavio veliki broj znanstvenih radova i povijesnih priloga, a danasve, još i dvadesetak knjiga, samostalno ili u suautorstvu, od kojih izdvajamo: *Anonim na Haze...*, kao građa za bugarsku povijest (Sofija, 1979.),

Car Simeon Veliki (893.-927.). Zlatni vijek srednjovjekovne Bugarske (Sofija, 1983.), *Obitelj Asenevci (1186.-1460.). Genealogija i prozopografija* (Sofija, 1985., 1994.), *Bugari u bizantskom Carstvu* (1995.), *Kultura u srednjovjekovnih Bugara* (1996.), *Povijest srednjovjekovne Bugarske od VII. do XIV. stoljeća* (1999., 2006.), *Povijest Dobrudže, sv. 2* (2004.), *Bugarska srednjovjekovna književnost, te Sedam studija o srednjovjekovnoj povijesti Bugarske*. Po svojem radu i djelima prof. Ivan Božilov slovio je, a zasigurno će tako i ostati, kao vrstan poznavatelj bizantske povijesti i vodeći bizantolog među današnjim povjesničarima, što potvrđuje i njegovo voluminozno djelo *Bizantstki svijet, Le Monde Byzantin*, od 700 stranica teksta i slikovnih priloga, koje je objavljeno u Sofiji 2008. godine. To životno djelo prof. Ivana Božilova, na kojemu je radio dugi niz godina i završio ga u mirovini, predstavlja za povjesničare, osobito bizantologe, iznimno važan znanstveni doprinos proučavanju bizantske povijesti i kulture. Ono je svojim bogatim sadržajem i znanstvenim rezultatima trajno obogatilo bugarsku, a sasvim sigurno i europsku historiografiju. Nakon tiskanja toga nastavio je s daljnjim radom, bilo sam ili sa svojom suprugom Rumjanom, uvaženom bugarskom povjesničarkom novoga vijeka, radeći na bugarskim povijesnim temama, pa tako i na rukopisu Franje Račkoga *Povijest Bugarske* koji su njih dvoje uredili, na bugarski jezik preveli i objavili pod naslovom *Istoria na B'lgaria* (Sofija, 1999.). Tomu treba dodati i njihovo zajedničko djelo *Franjo Rački i Bugari* (Sofija, 2009.) Ima još nekoliko važnih radova prof. Božilova koje ovdje ne navodimo, a koji su nastali njegovim istraživanjem u našim arhivima i bibliotekama, dok je sa svojom suprugom Rumjanom u više navrata boravio u Zagrebu i našem Odsjeku, sudjelujući ujedno i na znanstvenim skupovima *Hrvati i Bugari kroz stoljeća*, koji su se održavali u Sofiji, Dubrovniku, Zadru i Zagrebu. On je volio Hrvatsku, a posebno Dubrovnik, kojim je napose bio očaran. Volio je i Zagreb i naš Odsjek u kojemu je s nama rado razgovarao o povijesnim, ali i životnim temama. Bio je plemenit i dobroćudan čovjek, dopadljivog izgleda, stalozhen i razborit. Intelktualac širokih pogleda. Viđali smo se gotovo svake ili svake druge godine, za vrijeme održavanja naših znanstvenih skupova. Volio je društvo i s nama se družio dok smo boravili u Sofiji. Često smo razgovarali o mnogim temama iz bugarske povijesti koju je s velikim marom istraživao i proučavao, te svojim radovima dopunjavao i silno volio, poput svoje obitelji. Pravi domoljub, veliki znanstvenik i obiteljski čovjek. Posljednji put smo se vidjeli u njegovoj Sofiji, te telefonski razgovarali u mjesecu lipnju 2015., ne sluteći da je to naš posljednji razgovor. Nakon toga tišina, u koju je na jesen, nakon plodna ovozemaljskog puta, zauvijek utonuo. Njegov plemeniti lik ostat će nam u trajnoj uspomeni.

Ante Gulin

* * *

Kako bismo život i znanstveni doprinos dr. Božilova dostojno obilježili, zbog važnosti koju je pokojni profesor imao za naš Odsjek i njegove djelatnike, uz tekst dr. Gulina, donosimo još jedan osvrt kojeg potpisuje prof. dr. Ivan Alexandrov Biliarsky, nekadašnji doktorand Ivana Božilova. Na molbu uredništva ljubazno se odazvao napisati nekrolog svojega mentora. Tekst

je prevela dr. Irina Ognjanova (Institut za balkanistiku s Centrom za trakologiju Bugarske akademije znanosti).

* * *

Ivan Božilov otišao je neočekivano i prerano. Otišao je i ostavio mnogo nedovršenih, mnogo neizgrađenih svjetova prošlosti, koji su bili već spremni u njegovim mislima, čekajući izići iz njegova pera. Kad otiđe tvorac kao što je Ivan Božilov, svjesni smo da je otišao jedan svijet. S njim je otišlo i njegovo znanje i njegov stil, a napustili su nas i svjetovi koje je gradio desetljećima u svojim djelima. Što je najvažnije, ostajemo i bez onih ideja koje su ostale u njegovim planovima za budućnost.

Ivan Božilov doista je gradio svjetove. Nije li cijeli svijet njegova knjiga *Anonymus na Haze /Hase/*,¹ gdje je izgradio slike, otkrivši događaje, značenja i tumačenja prilično kontroverznog i zbunjujućeg teksta, što ga neki i danas odbacuju kao pouzdan izvor? Već u tom ranom djelu on je pokazao da se u bugarskoj historiografiji pojavio veliki znanstvenik, što će se i potvrditi u narednim desetljećima. Teško bilo tko može osporiti tu činjenicu. Slažu li se svi s njegovim tumačenjem događaja? Naravno da ne! Nije ni potrebno. *Anonymus na Haze* knjiga je zamišljena kao polemički tekst i kao takva ne rađa sporazum. Isto tako, njegova svrha nije izbrisati drugo mišljenje. Kontroverza je samo način da se nađe istina, unatoč svojoj apsolutnosti i neovisnosti perspektive.

Anonymus na Haze plod je rada Ivana Božilova u Francuskoj, gdje je specijalizirao kod velikog bizantologa Paula Lemairea. To je bilo njegovo plodno vrijeme, što ukazuje na školu kojoj je pripadao. Francuska bizantološka škola oduvijek je bila vodeća na ovom polju istraživanja. Poznanstva i suradnje Ivana Božilova u Parizu bila su vrlo široka, ali svakako se mora spomenuti ime profesora Andréa Guilloua, njegova prijatelja i učitelja. U tim vremenima koja nisu bila jednostavna, Ivan Božilov imao je priliku ne samo upoznati ovu školu, već i biti njezin dio, te je donijeti, u mjeri u kojoj je to bilo moguće, u tadašnju Bugarsku. To potvrđuju ne samo njegova brojna izdanja u Francuskoj i veliki znanstveni materijal koji je odande donio, što je našlo odraz u njegovim istraživanjima od sedamdesetih godina prošlog stoljeća, pa sve do prije nekoliko godina. Njegov stil rada i istraživanja također su odraz francuske bizantološke škole. Govoreći o stilu, mogu reći da je Ivan Božilov općenito bio čovjek sa stilom: ne samo u znanosti, nego i u životu, u ukusu za hranu, za fino vino ili sofisticirani razgovor. Mogli smo od njega učiti ne samo o povijesti, već o svemu u prošlosti ali i o budućnosti. To je rezultat potpunosti njegova života jer njegova znanost nije bila odvojena od njegova svakodnevnog života.

Osim Francuske, bio je vezan s nizom kolega iz drugih zemalja. Jedna od tih je Grčka, gdje je imao mnogo prijatelja i kolega s kojima je surađivao. U ranija vremena bio je povezan sa znanstvenicima u Rumunjskoj, makar je ta suradnja bila više

¹ *Анонимът на Хазе. България и Византия на Долни Дунав в края на X век*, Sofia, 1979.

polemičke naravi. Puno bliskije odnose po pitanju zajedničkih interesa imao je s kolegama iz Srbije.

Uz ove ranije suradnje, svakako valja istaknuti zemlju koja je posljednjih desetljeća imala važno mjesto u životu i traganju Ivana Božilova – to je Hrvatska. Istraživanja i interesi u Hrvatskoj isprepleli su se sa zajedničkim interesima njegove obitelji, odnosno njegove supruge povjesničarke Rumjane Božilove. U posljednjih dvadesetak godina svog života on je napravio više za povijest bugarsko-hrvatskih odnosa, shvaćenih u najširem smislu (uključujući povijest Dubrovnika, ilirske ideje, crkvene odnose i utjecaje), negoli čitave generacije povjesničara prije njega. Rezultat njegova interesa za hrvatsku povijest i bugarsko-hrvatskih odnosa su dvije knjige i niz studija. U predvorju glavne zgrade Bugarske akademije znanosti stoji izvanredan reljef hrvatskog svećenika i intelektualca Franje Račkog – jedini takve vrste na ovom prestižnom mjestu, a što je usko vezano za knjigu koju su Rumjana i Ivan Božilov izdali.² Kao plod suradnje Ivana Božilova sa hrvatskom stranom je i njegovo kritičko izdanje teksta ugovora kralja Mihajla II. Asena sa Dubrovnikom, uz detaljan komentar.³ Osim ovih naslova, on je posvetio još niz radova značajnim osobama hrvatske prošlosti koje su bile povezane s Bugarskom.⁴ Ova i druga istraživanja Ivana Božilova o hrvatskoj povijesti, uvijek specifična i detaljna,⁵ od srednjega vijeka do modernog doba, pomogla su stvaranju razumijevanja prošlosti ovih dvaju naroda i snažnijeg povezivanja bugarskih i hrvatskih intelektualaca. Ne smatram da mogu predstaviti cjelokupni doprinos Ivana Božilova istraživanju bugarsko-hrvatskih odnosa. No, svakako želim naglasiti da njegova veza s Hrvatskom nije samo stručne prirode, već je i duboko emocionalna. Volio je Hrvatsku, ondje se osjećao dobro i bio je u vrlo dobrim odnosima s tamošnjim kolegama, što je često osobno naglašavao. Hrvatska

² P. Božilova, Iv. Božilov, *Франьо Рачки и българите*, Sofia, 2009.

³ *България и Дубровник. Договорът от 1253 г.*, Sofia, 2010.

⁴ Jakov Lukari i bugarska povijest, *Odnosi Hrvata i Bugara od X. do XIX. stoljeća s posebnim osvrtom na vrijeme Dubrovačke Republike*, Zagreb 2003., str. 127-137; Юний Рести и българската история, *Българи и хървати през вековете. Материали от конференцията, проведена в София (20–22 май 2001)*, Т. 2, Sofia 2003., str. 109-115; Car Ivan Aleksandar Asen (1331.-1371.) i dubrovački historiografski krug, *Hrvatsko-bugarski odnosi u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb 2005., str. 39-45; Българският църковен въпрос (870 г.) и хърватският историк Матия Влацич, *Тангра. Сборник в чест на 70-годишнината на акад. Васил Гюзелев*, Sofia 2006., str. 231-241; Кръстьо Пейкич и неговото "Зарцало истине" (1716 г.), *Българи и хървати в Югоизточна Европа VII–XXI век. Материали от конференцията, проведена в София, 3–4 юни 2005 г.*, Sofia 2006., str. 9-30; Кръстьо Пейкич и неговото "Зарцало истине" (1716 г.), *Българи и хървати в Югоизточна Европа VII–XXI век. Материали от конференцията, проведена в София, 3–4 юни 2005 г.*, Sofia 2006., str. 9-30; Хърватската историография за българите и България, *Юбилеен сборник. Истражвания в чест на 80-годишнината на проф. Кръстьо Манчев*, Sofia 2006., str. 95-108; Franjo Rački et son "Histoire de la Bulgarie", *Das mittelalterliche Bulgarien, Byzanz und Europa. Festschrift für Vasil Gjuzelev zum 75. Geburtstag (Miscellanea Bulgarica 21)*, Wien – Berlin – Münster 2014., str. 69-76.

⁵ Българското богомилство и неговите европейски измерения, *Fenomen "krstjani" u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini: zbornik radova*, Sarajevo – Zagreb 2005., str. 105-128; Cyrille Bosota: un bogomile bulgare du XIVe siècle, *Humanitas et litterae ad honorem Franjo Šanjek*, Zagreb 2009., str. 129-135; Zadar i Četvrti križarski rat, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 51, Zadar 2009., str. 55-67.

je, između ostalog i koliko znam, bila i posljednja zemlja koju je posjetio na svojim putovanjima.

Što se bugarske historiografije tiče, Ivan Božilov oformio je barem nekoliko novih smjerova. Svakako se može reći da je on otac prozopografskih istraživanja u Bugarskoj. Njegova knjiga o obitelji Asena,⁶ izašla na godišnjicu pokreta braće iz Tarnova, bez sumnje je postavila visoku razinu istraživanja kasnoga srednjeg vijeka. Ivan Božilov je jasno formulirao i dokazao nastavak dinastije nakon dolaska kralja Mihajla III. Šišmana Asena na vlast u Bugarskoj, prije osmanskih osvajanja. Knjiga je pisana u polemičkom stilu, te predstavlja ogroman materijal, obrađen i sistematiziran, za što je teško zamisliti da je rad jedne osobe. Isto možemo reći i o prozopografskom i genealoškom istraživanju Bugara u Bizantu.⁷

Ivan Božilov imao je iznimno širok horizont. Bavio se različitim područjima medievistike. Ovdje možemo spomenuti arheologiju, njegovu mladenačku strast, te povijest umjetnosti i povijest književnosti. Između ostalih, napisao je neke vrlo specifične knjige, poput već spomenute *Anonymous od Haze*, ali i one o bugarskom ohridskom arhiepiskopu, te knjigu o ugovoru kralja Mihajla II. Asena i Dubrovnika iz 1253. godine, koje su posvećene jednom izvoru kroz koji je prikazao potpunu sliku tadašnjeg svijeta. Osim toga, on je i jedan od rijetkih suvremenih bugarskih povjesničara koji nude radove s teorijskom podlogom vrijednosti osnovnih pojmova srednjovjekovne bugarske povijesti. Bugarsku nije promišljao kao "konfederaciju s demografskim, a na kraju i kulturno dominantnim slavenskim elementom", niti kao prethodnicu Euroazije i tvorevinu Arijaca. Bugarska je promatrana u vlastitom okruženju u Europi, ali s malim zakašnjenjem, koje je, čini se, obilježje cijele naše povijesti. Ova ideja o "rođenju" srednjovjekovne Bugarske vjerojatno se pojavila još u mladosti Ivana Božilova, a manifestira se u njegovoj obrani doktorata, koju povjesničari moje generacije ne mogu zaboraviti, te se objavljuje kao tekst u nekoliko programskih istraživanja.⁸

Jedna od ranih knjiga Ivana Božilova posvećena je caru Simeonu i zlatnom dobu srednjovjekovne Bugarske. Ona daje pogled na jedno od najznačajnijih razdoblja u bugarskoj povijesti i nudi racionalizaciju cjelokupne bugarske srednjovjekovne povijesti.⁹ Knjiga je pisana izrazito emotivnim, istančanim stilom, s jasnom porukom koja se ne odnosi samo na vrijeme kralja Simeona. Odnosi se na definiranje vladajuće političke i kulturne ideje u srednjovjekovnoj Bugarskoj, od pokrštanju do turskih osvajanja ("velika ideja", sa željenim rezultatom – *Pax Symeonica*). Pokriva sva područja kulture, književnosti, umjetnosti, vjere, mentaliteta, pravnog sustava. Uz to, Ivan Božilov napustio je usku bugarsku problematiku, jer ta velika ideja

⁶ *Фамилията на Асеневици (1186-1460). Генеалогия и прозопография*, Sofia, 1985., drugo izdanje, Sofia 1994.

⁷ *Българите във Византийската империя*, Sofia.

⁸ *Раждането на средновековна България*, u: Ив. Божилов, *Седем етюда по средновековна история*, Sofia 1995., str. 11-72.

⁹ *Цар Симеон Велики (893-927). Златният век на средновековна България*, Sofia 1983.

Pax Symeonica u različitim oblicima i s različitim imenima zapravo stiže gotovo svim pravoslavnim zemljama. Tako smo došli do njegove druge izvanredne knjige *Bizantski svijet*,¹⁰ koja je na razini slavni bizantoloških škola Francuske i Engleske.

Ivan Božilov bavio se i teoretskim promišljanjem događaja bugarske povijesti. Jedna od teorija dolazi iz prozopografske studije asenovskog roda. Objašnjava prirodu asenovskog pokreta i cjelokupne povijesti Drugoga carstva. Ivan Božilov ga vadi iz nacionalnih tumačenja naslijeđenih iz doba Preporoda i imenuje ga pravim imenom: *Renovatio Imperii Bulgarorum et Graecorum*. To više nije nacionalno oslobođenje od "bizantskog jarma", a jest "obnova Kraljevstva". To je u biti nastavak rada cara Simeona. Takva vizija daje odgovor na pitanje o prirodi države, a time i o kulturi Bugarske u srednjemu vijeku.

Nedavna djela Ivana Božilova dodirnula su nedovoljno razvijenu temu bugarske povijesti, razdoblje 16. stoljeća.¹¹ U bugarskoj historiografiji o tome se pisalo puno ali nedostajalo je cjelovitosti. Ono što smo još očekivali od Ivana Božilova bila je velika studija srednjovjekovne Bugarske. Nažalost, otišao je u iznenada u povijest.

Ivan Božilov nesumnjivo je bio vrlo polemičan u pisanju i izražavanju. Pamtit ćemo ga takvog, jer svatko zaslužuje da ga se pamti kakav je, bez idealizacije. On nije radio kompromise, jer je živio u povijesti. Volio ju je, kao što je volio svoju obitelj, snažno i predano.

Kada osoba umre, cijeli njegov svijet ode. To se odnosi na sve koje smo izgubili. Odlazi njegova ljubav, misli, slike, okruženje koje je stvarao. Dobri i loši, sretni i tužni trenuci ostaju u sjećanju, ali nikada se neće ponoviti. Odlazi jedan svijet, a mi ostajemo. Ipak, iako je otišao, on ostaje prisutan u svakoj svojoj pisanoj riječi, njegovo srce i duh su tu.

Zbogom učitelju!

Ivan Alexandrov Biliarsky

¹⁰ Иван Божилов, *Византийският свят*, Sofia 2008.

¹¹ *Българското общество през XIV век. Структура и прозопография*, Plovdiv 2014.